

JACEK PIELAS*

Instytut Historii

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0000-0002-7165-8905

**DZIAŁALNOŚĆ PUBLICZNA JANA MAGNUSA
TĘCZYŃSKIEGO (1579-1637),
WOJEWODY KRAKOWSKIEGO – ŻOŁNIERZA,
DWORZANINA, SENATORA**

**Public activity of Jan Magnus Tęczyński (1579-1637),
voivode of Krakow - soldier, courtier, senator**

Abstract

The article is a presentation of the public activity of Jan Magnus Tęczyński (1579-1637), the voivode of Krakow and the last Senator of the Tęczyński family. It argues that after a long period of studies, travelling abroad, and serving in the imperial army, in 1605 he started public activity. In 1605-1620 he held the office of the Queen's cupbearer. Between 1606 and 1611, he commanded military troops set up at his own expense. In 1620 he was appointed the voivode of Krakow, which allowed him to be active in the Senate. Around 1623 he joined the opposition to the king. He was one of the most important Senators of the second and third decades of the 17th century. He owned a large estate, which allowed him to make several significant foundations.

Keywords: Tęczyński, family, Senator, public activity, genealogy

Abstrakt

Artykuł stanowi prezentację działalności publicznej Jana Magnusa Tęczyńskiego (1579-1637), wojewody krakowskiego, ostatniego senatora w rodzie Tęczyńskich. Dowiedziono, że po długim okresie nauki i podróży zagranicznej oraz służbie w wojsku cesarskim, od 1605 r. rozpoczął on aktywną działalność publiczną. W latach 1605-1620 pełnił urząd podczaszego królowej, a następnie dowodził wystawionymi na własny koszt oddziałami wojskowymi 1606-1611. W 1620 r. otrzymał urząd wojewody krakowskiego, który pozwalał

* Dr hab., prof. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania badawcze: struktura społeczna szlachty koronnej w XVI-XVIII w., spadkobrania szlacheckie w Koronie w XVII w., szlachta województwa sandomierskiego w XVI-XVIII w., życie codzienne szlachty polskiej, rodzina szlachecka i jej funkcjonowanie. E-mail: jpielas@ujk.edu.pl.

mu na aktywną działalność w senacie. Ok. 1623 r. przeszedł w szeregi opozycji wobec króla. Był jednym z najważniejszych senatorów drugiej i trzeciej dekady XVII w. Posiadał wielki majątek ziemski, co pozwoliło mu dokonać kilka znaczących fundacji.

Słowa kluczowe: Tęczyński, ród, senator, działalność publiczna, genealogia

Tęczyńscy herbu Topór, należący do szczupłego grona najstarszych rodów polskich, funkcjonujący od wczesnego średniowiecza do końca lat trzydziestych XVII w. w ścisłej elicie społecznej i elicie władzy dawnej Rzeczypospolitej, posiadają już wcale pokaźną literaturę odnoszącą się do ich dziejów. Dwie najważniejsze monografie książkowe powstały dzięki badaniom Janusza Kurtyki. W 1997 r. opublikował on znakomite studium poświęcone dziejom rodu Toporczyków i wywodzącej się z niego rodziny Tęczyńskich w okresie do końca XV w.¹ Dwa lata później ukazała się książka prezentująca dzieje latyfundiów zbudowanego przez Tęczyńskich wokół rodowego Tęczyna w Krakowskim od momentu powstania w XIV w. do wyjścia z rąk rodziny w 1637 r., a także genealogię rodziny w XVI-XVII w.² Tę drugą książkę w artykule recenzyjnym omówił następnie, uzupełniając ją o szereg kwestii genealogicznych i majątkowych, Zbigniew Anusik³. Natomiast w dalszym ciągu nie opracowano działalności publicznej Tęczyńskich w XVI-XVII w. Podstawowe informacje o tego rodzaju aktywności pojawiają się zapewne niebawem w związku z trwającymi pracami nad biogramami najważniejszych członków rodziny w tym okresie, które zamieszczone zostaną na łamach Polskiego Słownika Biograficznego. Należy dodać, że w ostatnim czasie powstał artykuł poświęcony działalności publicznej dwóch przedstawicieli rodziny z XVII w. – braci rodzonych Gabriela (zm. 1617), wojewody lubelskiego, i Andrzeja (zm. 1613), kasztelana bełskiego, autorstwa piszącego te słowa⁴. W konkluzji artykułu podkreślono, że w odrębnym opracowaniu warto przedstawić również działalność publiczną brata wspomnianych Gabriela i Andrzeja Tęczyńskich, Jana Magnusa, wojewody krakowskiego⁵. W nawiązaniu do tego stwierdzenia niniejszy artykuł stanowi omówienie jego wielostronnej działalności publicznej – jako żołnierza, dworzanina i przede wszystkim senatora Rzeczypospolitej.

Jan Magnus Tęczyński był najmłodszym synem Andrzeja, kasztelana (1569-1574) i wojewody bełskiego (1574-1581), następnie wojewody krakowskiego w latach 1581-1588, starosty oświęcimskiego (1577-1583), zatorskiego (1577-1588), hrubieszowskiego (1569-1588) i stryjskiego (1588), i Zofii z Dembowskich (zm. 1588)⁶. Przyszedł na świat w nocy z 16 na 17 września 1579 r. w Kraśniku⁷.

¹ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.

² Idem, *Latyfundiów tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Kraków 1999 (dalej: *Latyfundiów*).

³ Z. Anusik, *Latyfundiów panów na Tęczynie. Kilka refleksji w związku z książką Janusza Kurtyki*, [rec.] Janusz Kurtyka, *Latyfundiów tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1999, ss. 295 + 5 tablic genealogicznych, „Przegląd Nauk Historycznych”, 2/2003, nr 2 (4), s. 217-256. Ten sam tekst: Z. Anusik, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź 2011, s. 175-217.

⁴ J. Pielas, *Działalność publiczna Tęczyńskich w XVII wieku. Kariery Gabriela (zm. 1617), wojewody lubelskiego i Andrzeja (zm. 1613), kasztelana bełskiego*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne”, 26/2019, t. 2, s. 126-146.

⁵ Ibidem, s. 146.

⁶ *Latyfundiów*, s. 204-205.

⁷ W. Urban, *Daty życia niektórych osób z XVI wieku związanych z Krakowem. Przyczynki źródłowo-biograficzne*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 41/1991, s. 93-94.

Miał on trzech braci i pięć sióstr. Siostra Agnieszka (1578-1644) wyszła za mąż za Mikołaja Firleja, wojewodę krakowskiego (1589-1600)⁸, Katarzyna za Marka Sobieskiego, wojewodę lubelskiego (1579-1605)⁹, Izabela (zm. 1645) pozostała panną i zajmowała się dewocją przy kościele jezuitów lubelskich¹⁰, Zofia (zm. 1620) wydana została za Jana Gostomskiego, wojewodę kaliskiego (1620-1623)¹¹, zaś nieustalona z imienia siostra zmarła przed 1579 r. i pogrzebana została w 1579 r. wraz bratem (nieznanym z imienia) w kościele parafialnym w Kraśniku¹². Starszy z braci, Gabriel (ur. 23 II 1575), od 1602 r. mąż Barbary ze Zbaraskich, córki księcia Stefana Korybutowicza Zbaraskiego, wojewody trockiego¹³, od sierpnia 1603 r. zaś Elżbiety z Radziwiłłów (zm. 1618), córki Mikołaja Radziwiłła „Sierotki” (1549-1616), wojewody wileńskiego¹⁴, doczekał się z pierwszego małżeństwa córek-bliźniaczek: Teofili (1602-1635), od 1617 r. żony Aleksandra Kopcia, kasztelana brzeskiego litewskiego (1643-1651)¹⁵, i Zofii (zm. 1655), zamężnej od 1637 r. z Janem Mikołajem Daniłowiczem, podskarbin wielkim koronnym (1632-1650)¹⁶, natomiast z drugą żoną miał co najmniej dwóch synów: Krzysztofa (1604-1612) oraz Jana, wzmiankowanego w 1609 r.¹⁷ Gabriel sprawował najpierw urząd miecznika koronnego (1600-1605), a następnie wojewody lubelskiego w latach 1606-1617¹⁸. Drugi z braci, Andrzej (ur. 20 IX 1576), przed 1612 r. poślubił Katarzynę z Leszczyńskich (zm. 1639), córkę Jana, starosty radziejowskiego (1579-1588)¹⁹, i miał z nią dwoje dzieci: syna Hiacynta (zm. przed 14 IV 1617) i córkę Annę (1613-1617)²⁰. Andrzej był starostą stryjskim (1592-1602), następnie horodelskim (1602-1610), kasztelanem wiślickim (1603-1610) i bełskim (1611/1612-1613)²¹.

W pierwszym okresie nauki Jan wraz z braćmi miał zapewnioną przez ojca edukację domową na wysokim poziomie. Guwernerem młodych Tęczyńskich od marca 1584 r. był bowiem Andrzej Grutiniusz z Pilzna, a w późniejszym okresie Andrzej Schoneus z Głogowa.

⁸ Zob. ibidem, s. 93; K. Lepszy, *Mikołaj Firlej (zm. 1601)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 7, Kraków 1948-1958, s. 12-15; *Urzednicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990, s. 224.

⁹ W. Urban, op. cit., s. 94; H. Gmiterek, *Sobieski Marek (1549-1605)*, w: PSB, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 502-504; *Urzednicy województwa lubelskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991, s. 126.

¹⁰ *Latyfundium*, s. 212, tabl. III b.

¹¹ Ibidem; W. Dworzaczek, *Jan Gostomski (ok. 1576-1623)*, w: PSB, t. 8, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959-1960, s. 366-367.

¹² *Latyfundium*, s. 208-209, 211-212, tabl. III b.

¹³ Z. Anusik, *Dobra ziemskie książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, w: idem, *Studia i szkice staropolskie*, s. 497-505; *Latyfundium*, s. 207 i tabl. III b.

¹⁴ *Latyfundium*, s. 207 i tabl. IIIb; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549-1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000, s. 228-229, 248.

¹⁵ *Latyfundium*, s. 212.

¹⁶ Ibidem, s. 206-207, tabl. III b; W. Hejnosz, *Jan Mikołaj Daniłowicz (zm. 1649)*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 415-416; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., Kórnik 1992, s. 164; W. Urban, op. cit., s. 93.

¹⁷ Biblioteka im. Raczyńskich w Poznaniu (dalej: B. Racz.), rkps 74, k. 276-277v. Por. J. Pielas, *Działalność publiczna Tęczyńskich w XVII wieku*, s. 128.

¹⁸ J. Pielas, *Działalność publiczna Tęczyńskich w XVII wieku*, s. 132-133, 136-137.

¹⁹ W. Urban, op. cit., s. 93; *Latyfundium*, s. 207, 208 i tabl. III b; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik 1990, s. 245.

²⁰ *Latyfundium*, s. 207-208, 214.

²¹ J. Pielas, *Działalność publiczna Tęczyńskich w XVII wieku*, s. 130, 133, 140, 141.

Wiadomo, że w październiku 1591 r., podczas pobytu starszych braci Jana we Włoszech, A. Grutinius poświęcił młodemu Janowi i jego braciom dzieło *Solus philosophus siue novae medicinae et chemiae compendiosa refutatio* (Padwa 1591)²². Śmierć ojca w 1588 r. spowodowała, że opieka nad nim i braćmi przeszła na stryja Jana, kasztelana wojnickiego (1571-1593), zaś po jego zgonie od 1594 r. na szwagra Mikołaja Firleja, wojewodę krakowskiego²³.

Po osiągnięciu odpowiedniego wieku Jan udał się w peregrynację po Europie pod opieką braci. W początkach 1594 r. młodzi Tęczyńscy znaleźli się w Italii. Pierwszym uniwersyteciem, na którym Jan słuchał wykładów, była Padwa. Do księgi nacji polskiej na uniwersytecie padewskim wpisał się 18 marca t.r.²⁴ Wiadomo ponadto, że w 1598 r. podróżował z braćmi po Włoszech wraz z Andrzejem Schoneusem. W czerwcu 1599 r. świadcował w Padwie przy uzyskaniu doktoratu przez Stanisława Rocha Kołakowskiego²⁵. Tęczyńscy przebywali we Włoszech w środowisku uczonych i intelektualistów. Jan poznał wówczas samego Galileusza, o czym świadczy jego wpis w raptularzu astronoma w 1599 r.²⁶ Jak wszystko na to wskazuje, peregrynację zakończył wraz z braćmi przed połową maja 1600 r.²⁷

Po powrocie do Rzeczypospolitej 12 stycznia 1601 r. w Lublinie Jan dokonał z braćmi podziału majątku ziemskiego po ojcu i stryju. W jego wyniku stał się właścicielem rodowej majątności tęczyńskiej (zamek Tęczyn „ze strzelbą”, folwark pod zamkiem, miasto Nowa Góra, wsie Rudno, Zalas, Frywałd, Grodziec z folwarkiem, Filipowice z folwarkiem, Wola Filipowska, Wólka, Ostrężnica, Myślachowice z folwarkiem, Czyżówka, Siersza, Wodna, Tenczynek z folwarkiem, Krzeszowice z folwarkiem, Czerмна, Miękinia, Nawojowa Góra z folwarkiem, Młynka, Brzoskwinia z folwarkiem, Nielepice, Morawica z folwarkiem, Cholerzyn, Chrosna, Kępa, folwark we wsi Baczyna, Prądnik, Bachowice z folwarkiem oraz Grodzisko z folwarkiem i stawami), następnie sześciu wsi w województwie krakowskim – Maciejów, Giebułtów, Obrazowice, Jankowice z folwarkiem, Małoszów i Zołochow (niezidentyfikowany), połowy wsi Strzeszkowice w województwie i powiecie lubelskim, a także niedużych dóbr przewodowskich w województwie i powiecie bełskim (wsie Przewodów z dworem i folwarkiem, Budzin z folwarkiem). Jego część spadku objęła również Dwór Wielki przed bramą Wiślną w Krakowie ze stajniami i sadzawkami, a także (wraz z bratem Andrzejem) prawo do użytkowania spichlerza we Włostowicach nad brzegiem Wisły w kluczu końskowolskim w Lubelskiem przypadłym bratu Gabrielowi²⁸. Zadbawszy o należyte

²² *Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski w dobie renesansu. Księga zbiorowa Międzynarodowej Sesji Naukowej w czterechsetlecie zgonu Jana Kochanowskiego (w Krakowie, 10-13 października 1984 r.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 149.

²³ Latyfundium, s. 146.

²⁴ *Księgi nacji polskiej w Padwie*, wyd. S. Windakiewicz, Kraków 1888, s. 20; *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745)*, wyd. H. Barycz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 27, nr 122.

²⁵ H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 102; idem, *Z zaścianka na Parnas. Drogi kulturalnego rozwoju Jana Kochanowskiego i jego rodu*, Kraków 1981, s. 348.

²⁶ A. Sajkowski, *Włoskie przygody Polaków. Wiek XVI-XVIII*, Warszawa 1973, s. 211, przyp. 4.

²⁷ Jeszcze w czerwcu 1599 r. Jana Magnus świadcował na dokumencie S. Rocha Kochanowskiego (por. wyżej). Z faktu, że podróżował z braćmi, zaś 15 maja 1600 r. Gabriel Tęczyński pojawił się już na sejmiku lubelskim, wynika, że przed połową 1600 r. znalazł się ponownie w Polsce. Zob. *Acta sejmikowe województwa lubelskiego 1572-1632*, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2016, s. 105.

²⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie (Oddział na Wawelu) (dalej: ANKr.), *Castrensia Cracoviensia Inscriptiones* (dalej: CCI), t. 172, s. 1509-1517. Por. Latyfundium, s. 147-148.

zorganizowanie administracji w przypadłych mu dobrach ziemskich, najprawdopodobniej w drugiej połowie 1601 r. wyjechał za granice kraju.

Podobnie jak w przypadku niejednego syna magnackiego bardzo interesowały go kwestie związane z wojskowością. Po pobycie w Niderlandach w 1602 r., gdzie zapewne zwiedzał miejscowe twierdze, a także pojawił się na uniwersytecie w Lowanium²⁹, zgłosił swój akces do wojska cesarskiego. W wojsku cesarskim, dowodzonym przez Rudolfa II Habsburga, walczącego na Węgrzech z węgierskimi powstańcami i Turkami, brał udział w oblężeniach twierdz w Panonii. W sposób szczególny miał wstawić się w bitwie pod Budą w październiku 1602 r., kiedy to wojska cesarskie bezskutecznie oblegały to miasto. Najpewniej uczestniczył w działaniach wojennych w tym kraju również w 1603 r., bowiem do Polski przyjechał pod koniec t.r. O tym fragmencie życia Tęczyńskiego nie ma szczegółowych informacji ze źródeł dokumentowych. W podany wyżej sposób można o nim wnioskować przede wszystkim na podstawie podkreślającego zasługi młodego Tęczyńskiego dzieła Jana Jurkowskiego *Tragedia o polskim Scylurusie i trzech synach koronnych ojczyzny polskiej* z 1604 r.³⁰

Służba w wojsku cesarza i nawiązane niewątpliwie przy tej okazji kontakty na dworze habsburskim szybko zapoczątkowały po powrocie Tęczyńskiego do Rzeczypospolitej. Jak wiadomo, nad Konstancją z Habsburgów, planowaną na drugą żonę Zygmunta III Wazy, opiekę sprawował cesarz Rudolf II. W związku z powyższym po jej przybyciu do Polski Tęczyński znalazł się w najbliższym otoczeniu młodej królowej. Najprawdopodobniej uczestniczył w uroczystościach zaślubin Konstancji z Zygmuntem III Wazą i jej koronacji 11 grudnia 1605 r. Wkrótce po tych uroczystościach uzyskał godność podczaszego nadwornej królowej – z tytułem tym po raz pierwszy pojawia się w źródłach 22 i 23 grudnia t.r.³¹ Niestety, w literaturze poświęconej królowej Konstancji i dworom pary królewskiej nie odnaleziono wielu informacji o działalności Tęczyńskiego i jego znaczeniu na dworze Habsburżanki³². W roli niewątpliwie jednego z najważniejszych (przynajmniej tytułarnie) dworzan królowej występował do uzyskania nominacji senatorskiej w 1620 r.³³

Otrzymanie godności dworskiej zbiegło się w czasie z pozyskaniem przez Tęczyńskiego pierwszej królewskiej. Jak wszystko na to wskazuje, w drugiej połowie grudnia 1605 r. porozumiał się z wojewodą łęczyckim i starostą płockim Stanisławem Mińskim co do przejęcia starostwa płockiego. 29 grudnia t.r. wystawiony został królewski konsens na jego przejęcie, po którym 28 czerwca 1606 r. nastąpiła cesja starostwa przez Mińskiego³⁴. Działania te pozostawały w ścisłym związku z faktem zawarcia małżeństwa przez Tęczyńskiego

²⁹ O pobycie Tęczyńskiego na uniwersytecie w Lowanium zob. S. Kot, *Stosunki Polaków z uniwersytetem Lowańskim (W 500 rocznicę otwarcia uniwersytetu lowańskiego)*, w: idem, *Polska Złotego Wieku a Europa. Studia i szkice*, wybór i wstęp H. Barycz, Warszawa 1987, s. 554.

³⁰ Zob. J. Jurkowski, *Tragedia o polskim Scylurusie i trzech synach koronnych ojczyzny polskiej*, oprac. S. Pigoń, Kraków 1949, „Biblioteka Pisarzy Polskich”, t. 90, s. 4, 5, 18, 19.

³¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Metryka Koronna (dalej: MK), t. 150, k. 184-185; ANKr., CCI, t. 183, s. 2015-2017, 2019.

³² Zob. W. Leitsch, *Das Leben am Hof König Sigismunds III. Von Polen*, Band I, Wien 2009, s. 520.

³³ Kwerenda źródłowa nie potwierdziła natomiast sugestii autorów spisu urzędników ziemskich województwa krakowskiego, jakoby w 1618 r. Tęczyński był cześnikiem koronnym. Wydaje się, że zawierzili oni nieściślemu przekazowi Zbigniewa Ossolińskiego, który w swym pamiętniku pod datą 1619 r. nazwał Jana Magnusa „podczaszym króla JM?”. *Urzednicy województwa krakowskiego*, s. 266; Z. Ossoliński, *Pamiętnik*, oprac. i wstęp J. Długosz, Warszawa 1983, s. 115.

³⁴ AGAD, MK, t. 150, k. 176-176v; ibidem, t. 152, k. 22-22v, 23-23v.

przed końcem czerwca 1606 r. z córką Mińskiego i Urszuli z Dembińskich, Dorotą, z ręką której wziął posag w wysokości 40.000 zł³⁵.

W czasie rokoshu sandomierskiego Tęczyński opowiedział się – podobnie jak jego starsi bracia³⁶ – po stronie króla i jego stronników. Z uwagi na fakt, że nie sprawował urzędu uprawniającego go do narad i wystąpień w gronie najbliższych doradców Zygmunta III, stronnictwo królewskie wsparł przede wszystkim jako dowódca wojskowy. Po podjęciu decyzji przez szlachtę o rokoshu w sierpniu 1606 r. pod Sandomierzem zorganizował własnym kosztem stukonną chorągiew husarską i oddział piechoty w sile 100 osób. Z oddziałami tymi przybył w drugiej połowie sierpnia t.r. na zjazd wiślicki, który zgromadził zdeklarowanych zwolenników królewskich³⁷. Najprawdopodobniej brał udział w szeregach wojska królewskiego w bitwie pod Guzowem 5 lipca 1607 r., po której udał się na sierpniowy sejmik relacyjny województwa krakowskiego³⁸.

W związku z poparciem udzielonym królowi w okresie rokoshu Tęczyński stał się w 1607 r. posesorem kolejnych królewskich wsi. 24 lutego t.r. uzyskał od króla po śmierci Jana Piotraszowskiego nadanie części wsi Barwałd w starostwie zatorskim z trzema stawami i tarliskiem należącymi do miasta Wadowice³⁹. W związku ze śmiercią Stanisława Mińskiego, podkanclerzego wielkiego koronnego, 4 października 1607 r. uzyskał królewski konsens na przejęcie z rąk sukcesorów teścia królewskich dóbr Osmolin w województwie rawskim, składających się z miasta Osmolin oraz wsi Lubików, Cermno, Topolin i Osmólska Wieś, z zagwarantowaniem 500 zł pensji rocznej z tych dóbr Annie Mińskiej, niezamężnej córce podkanclerzego⁴⁰.

Kolejne *merita* Tęczyńskiego jako żołnierza wiązały się z wojną przeciwko Moskwie rozpoczętej przez Zygmunta III latem 1609 r. Na przygotowaną przez króla wyprawę Tęczyński wystawił swym kosztem chorągiew 100 husarzy i rotę 100 kopijników, które weszły w skład oddziałów dworskich. Wraz z całym wojskiem pod dowództwem króla przebył drogę z Wilna pod Smoleńsk. Uczestniczył w walkach pod Smoleńskiem, a ze źródeł relacyjnych wiadomo, że jego rota piechoty poniosła straty w ludziach w czasie szturmów na moskiewskie umocnienia⁴¹. Wrócił do kraju przed uroczystym tryumfem Zygmunta III w stolicy w sierpniu 1611 r.⁴²

Wkrótce Tęczyński, jak wszystko na to wskazuje, zaplanował kolejny wyjazd zagraniczny. W trakcie obrad sejmu zwyczajnego warszawskiego wiosną 1613 r. wystarał się bowiem o wyznaczenie dla starostwa płockiego surogatora na okres 3 lat – miał nim zostać Zygmunt

³⁵ Ibidem, t. 152, k. 19-19v, 19v-20v, 24-25v.

³⁶ Por. J. Pielas, *Działalność publiczna Tęczyńskich w XVII wieku*, s. 133-136.

³⁷ Zob. R. F. Grabowski, *Guzów 5 VII 1607*, Zabrze 2005, s. 77.

³⁸ *Akta sejmikowe województwa krakowskiego* (dalej: ASWKR), t. 1: 1572-1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932, s. 324.

³⁹ AGAD, MK, t. 151, k. 119v-120. Prawo do tej tenuty tuż przed śmiercią, na podstawie królewskiej zgody, scedował 23 czerwca 1637 r. na ur. Wojciecha Miroszowskiego, podwojewodziego krakowskiego. ANKr., CCI, t. 245, s. 888-890.

⁴⁰ AGAD, MK, t. 151, k. 237-237v; ibidem, t. 148, k. 238-238v. Por. K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996, s. 89, 110.

⁴¹ *Diariusz drogi Króla JMci Zygmunta III od szczęśliwego wyjazdu z Wilna a die 18 Augusta i fortunnego powołania przez lat dwie do wzięcia zamku Smoleńska w roku 1611*, oprac. J. Byliński, Wrocław 1999, s. 71, 73, 175, 176; T. Święcki, *Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski*, t. 2, Warszawa 1859, s. 209, 210.

⁴² W dniu 20 czerwca 1611 r. zeznał zapis w grodzie krakowskim. ANKr., CCI, t. 194, s. 702-703.

Myszkowski, marszałek wielki koronny. Ostatecznie jednak w marcu 1614 r. Jan Magnus scedował prawo do tego starostwa Ludwikowi Krasieńskiemu, wojewodzie płockiemu⁴³. Najpewniej pozostawał poza krajem w latach 1614-1617, ponieważ brak o nim w tym okresie wzmianek w rodzimych źródłach. Do Polski powrócił w związku ze śmiercią brata Gabriela jesienią 1617 r., któremu 30 stycznia roku następnego zorganizował pogrzeb na swój koszt w kościele Św. Trójcy przy klasztorze dominikanów w Krakowie⁴⁴. Wiadomo, że po śmierci brata wystarał się o przejęcie królewskich dóbr miasta Uściczko z ośmioma wsiami i folwarkami wyłączonymi ze starostwa czerwonogrodzkiego⁴⁵.

W 1620 r. Jan Magnus Tęczyński wszedł do senatu Rzeczypospolitej i to od razu na urząd wojewody, nie pełniąc wcześniej niższych urzędów senatorskich – 31 sierpnia 1620 r. uzyskał nominację na województwo krakowskie po śmierci Mikołaja Zebrzydowskiego⁴⁶. Tuż po objęciu urzędu rozpoczął aktywną działalność w senacie. W czasie sejmu jesienią 1620 r. wyznaczony został na funkcję specjalnego deputata do rady wojennej przy Zygmuncie III. Zakres jej kompetencji określono odrębną konstytucją – deputaci mieli czuwać, aby gromadzone podatki wykorzystywane były jedynie na potrzeby przewidywanej wojny z Turcją⁴⁷.

Jako wojewoda krakowski, w związku z zagrożeniem tureckim i ogłoszeniem pospolitego ruszenia Rzeczypospolitej, zwołał szlachtę krakowską uniwersałem z 18 września 1621 r. do zebrania się pod Rzeszowem w dniu 27 września. Z uwagi jednak na zwłokę w gromadzeniu się i marszu, szlachta krakowska dotarła pod Rzeszów dopiero trzy dni później. Po przeprowadzeniu popisu całego województwa pospolitacy krakowscy udali się pod jego wodzą pod Lwów, gdzie stanęli 12 października. Po kilku dniach pobytu w obozie Tęczyński dokonał kolejnego popisu województwa (17 lub 18 października). Ostatecznie województwo nie wzięło udziału w działaniach wojennych, bowiem wcześniej doszło do zakończenia wojny polsko-tureckiej⁴⁸.

Jak wiadomo, po bitwie chocimskiej część wojska skonfederowała się na początku lutego 1622 r. i żądała należnego żołdu. Powołana wówczas komisja do zapłaty żołdu i spełnienia innych postulatów wojskowych nie spełniła pokładanych w niej nadziei, wobec czego Zygmunt III zwołał na połowę marca t.r. konwokację senatorów, która ustanowiła nową komisję. Wówczas to Tęczyński zrezygnował wraz z Jerzym Zbaraskim, kasztelanem krakowskim,

⁴³ *Volumina legum* (dalej: VL), t. 3, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 90; AGAD, MK, t. 157, k. 39v-40v, 46-47.

⁴⁴ Z. Ossoliński, *Pamiętnik*, s. 101; *Latyfundium*, s. 206.

⁴⁵ *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa*, t. 2: *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, lata 1587-1595*, oprac. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Szyrka, red. W. Krawczuk, Kraków 2001, nr 322. Królewską tęczyński scedował w końcu lutego 1631 r. Stefanowi Potockiemu, wojewodzie braclawskiemu i jego żonie Marii z Mohylów. *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa*, t. 1: *Księga wpisów podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628-1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E[nskilda]* 8636, wyd. W. Krawczuk, Kraków 1999, s. 40.

⁴⁶ AGAD, MK, t. 166, k. 322v-323v. Por. *Urzednicy województwa krakowskiego*, nr 413, s. 266.

⁴⁷ VL, t. 3, s. 176; J. Pietrzak, *Po Ceczorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław 1983, s. 106.

⁴⁸ ASWKr., t. 2: *1621-1660, cz. 1: 1621-1648*, wyd. A. Przyboś, Kraków 1953, s. 1-2; *Rejestr pospolitego ruszenia księstw oświęcimskiego i zatorskiego z 18 października 1621 roku*, wyd. J. Pielas, „Res Historica”, 42/2016, s. 356, 357 (tu szczegółowa literatura).

z udziału w tej komisji⁴⁹. Warto dodać, że tuż po konwokacji uzyskał zgodę królewską na wyjęcie tenuty radoszyckiej z rąk spadkobierców zmarłego Stanisława Przerębskiego⁵⁰.

Wszystko wskazuje na to, że najprawdopodobniej od wspomnianej konwokacji lub wkrótce potem Tęczyński znalazł się w opozycji wobec Zygmunta III. Ważną przesłanką jest tu m.in. jego zachowanie na sejmie zwyczajnym warszawskim 1623 r., który rozpoczął się w końcu stycznia. Wojewoda krakowski przyjechał na ten sejm po wotach senatorskich w połowie lutego⁵¹. W związku z tym, że zwolennicy królewscy i otoczenie Zygmunta III zarzucali Krzysztofowi Radziwiłłowi, hetmanowi polnemu litewskiemu, że samowolnie paktował ze Szwedami i stawiali w złym świetle jego dowodzenie wojskiem w Inflantach, bronił – wraz z najważniejszymi przedstawicielami opozycji: księciem Jerzym Zbaraskim, kasztelanem krakowskim, Rafałem Leszczyńskim, wojewodą bełskim i Albrechtem Stanisławem Radziwiłłem, kanclerzem wielkim litewskim – decyzji i postępowania Radziwiłła⁵². Na sejmie tym wszedł – z urzędu jako wojewoda krakowski – w skład powołanego gremium, które miało za zadanie służyć radą królowi w przypadku zawiązania się konfederacji lub buntów żołnierskich⁵³. W tym roku, wspólnie ze Zbaraskimi i będącym także w opozycji wobec króla Stanisławem Lubomirskim, podczaszym koronnym, sprzeciwiał się powierzeniu jezuitcie Mateuszowi Barbo kaznodziejstwa w kościele mariackim w Krakowie⁵⁴.

W związku z inwazją szwedzką w Prusach w lipcu 1626 r., uniwersałem z 7 października wezwał szlachtę krakowską, by udawali się pod dowództwo wspomnianego wyżej Stanisława Lubomirskiego⁵⁵. Na sejm nadzwyczajny w Toruniu w listopadzie 1626 r. nie przybył, podobnie jak inni senatorowi będący w opozycji do dworu, m.in. wspomniani Jerzy Zbaraski i Rafał Leszczyński. Opozycjoniści obawiali się bowiem reakcji Zygmunta III i jego zwolenników na pojawiające się w kręgach politycznych głosy o zawiązaniu spisku opozycji z cudzoziemcami o koronę po Zygmuncie III⁵⁶. Swe stanowisko wobec reakcji króla i Rzeczypospolitej na agresję szwedzką wyraził w liście z 18 lutego 1627 r. do Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego litewskiego, w którym wyraźnie podkreślał niedostatki armii walczącej z nieprzyjacielem, m.in. braki w zaopatrzeniu w żywność. W obawie przed dezercjami wskazywał, że „trzeba uważać, by żołnierz od koni nie odszedł”⁵⁷. Uważał ponadto (choć nie miał wieści o zwołaniu sejmu), że nawet jeśli sejm zostanie zwołany, obrady nie wniosą w kwestii obrony Rzeczypospolitej nic istotnego („O sejmie u nas głucho, do którego jeśli przyjdzie, tedy nie będą na nim nic jeno exactie *more solito* traktować”)⁵⁷.

⁴⁹ Z. Trawicka, *Jakub Sobieski 1591-1646. Studium z dziejów warstwy magnackiej w Polsce doby Wazów*, Kraków 2007, s. 112.

⁵⁰ AGAD, MK, t. 168, k. 72v-73v (14 IV). 27 czerwca 1623 r. król wydał zgodę na cesję przez Tęczyńskiego tej tenuty na rzecz Jerzego Ossolińskiego, w niedalekiej przyszłości kanclerza wielkiego koronnego. Ibidem, t. 170, k. 341-341v.

⁵¹ J. Pietrzak, *W przycaszonym blasku wiktorii chocimskiej. Sejm w 1623 r.*, Wrocław 1987, s. 72-73 i wykaz senatorów obecnych na sejmie.

⁵² Ibidem, s. 114-116; H. Wisner, *Janusz Radziwiłł 1612-1655, wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2000, s. 22.

⁵³ VL, t. 3, s. 216.

⁵⁴ J. Długosz, *Mecenat kulturalny i dwór Stanisława Lubomirskiego, wojewody krakowskiego*, Wrocław 1972, s. 32.

⁵⁵ AWSKr., t. 2, cz. 1, s. 58-61.

⁵⁶ J. Seredyka, *Sejm w Toruniu z 1626 roku*, Wrocław 1966, s. 69.

⁵⁷ AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dział V (dalej: AR, dz. V), sygn. 16214, s. 17-19.

Po zwołaniu sejmku przez króla latem 1627 r. Tęczyński zwrócił się do szlachty województwa krakowskiego w liście z 29 sierpnia t.r., który jednoznacznie określa jego opozycyjną postawę wobec działań obozu królewskiego. Wskazał w nim, że należy bronić Rzeczypospolitej na wszystkich ówczesnych frontach: pruskim, inflanckim i ukraińskim. Jednocześnie wytykał, że brakuje dochodów państwowych na żołnierza, o co oskarżał króla, który, jego zdaniem, pozwala na funkcjonowanie zbyt wielu mennic tracących kruszce wypływające z Rzeczypospolitej. Mocno zaakcentował ponadto swój sprzeciw wobec uchwał podatkowych ustanowionej na sejmie 1626 r. Komisji Warszawskiej. Z dezaprobatą przyjął przede wszystkim ustanowienie cła generalnego i pomysł pomiarów dóbr należących do szlachty. Uchwały komisji uznał za sprzeczne z prawami szlacheckimi i ustrojowymi Rzeczypospolitej. Jednocześnie, wobec dyskursu o projektach elekcji *vivente rege* po słabującym wówczas Zygmuncie III, opowiadał się za wyborem królewicza Jana Kazimierza⁵⁸.

Poglądy Tęczyńskiego na wojnę ze Szwecją znane są również z jego odpowiedzi na deliberatoria przed zwołaniem w związku z zagrożeniem szwedzkim na początek 1629 r. sejmem zwyczajnym warszawskim. W odpowiedzi tej, pisanej z Łubnic 12 października 1628 r., zaznaczył, że jest przeciwny zawarciu pokoju. Podkreślał ponadto, że pospolite ruszenie nie zdoła skutecznie przeciwstawić się armii szwedzkiej, w związku z czym sukcesy w działaniach wojennych będą zależeć od nielicznych wojsk polskich działających w Prusach. Na obradach tego sejmku się nie zjawił, podobnie jak inni opozycyjni senatorowie⁵⁹. Na sejmie tym wyznaczony został z senatu do komisji do uspokojenia różnych krzywd między Małopolską a Śląskiem⁶⁰.

Krytyczną postawę wobec polityki obozu królewskiego wyraził również przed jesiennym sejmem nadzwyczajnym warszawskim w 1629 r. W odpowiedzi na deliberatoria w sprawie toczących się rozmów o rozejm ze Szwedami i kwestii zapłaty żołdu posiłkom cudzoziemskim, w liście z 14 września t.r. postulował zwołanie sejmku dla zatwierdzenia rozejmu, na którym można byłoby podjąć uchwały co do zapłaty armii⁶¹. W liście do Zygmunta III z 24 września t.r. krytycznie ocenił warunki rozejmu w Altmarku⁶². Bez wątplenia jego poglądy i postawa oraz opozycyjne stanowisko biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego spowodowały, że na sejmiku przedsejmowym w Proszowicach 23 października t.r. szlachta krakowska przyjęła instrukcję poselską przeciwną warunkom rozejmowym i opowiadającą się za kontynuowaniem wojny⁶³.

W połowie września 1631 r. Tęczyński otrzymał kolejną królewską tenetę – żarnowiecką w województwie krakowskim po śmierci Jerzego Zbaraskiego, kasztelana krakowskiego. Trzymał ją co najmniej do połowy lutego 1633 r., kiedy to uzyskał konsens na jej cesję na rzecz Marcina Wybranowskiego⁶⁴.

⁵⁸ ASWKr., t. 2, cz. 1, s. 75; J. Seredyka, *Współczesna opinia publiczna wobec utworzenia i działalności Komisji warszawskiej z 1627 roku*, w: *O naprawę Rzeczypospolitej XVII-XVIII w. Prace ofiarowane Władysławowi Czaplinskiemu w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1965, s. 61; idem, *Sejm zawiedzionych nadziei*, Opole 1981, s. 21-22.

⁵⁹ A. Filipczak-Kocur, *Sejm zwyczajny z roku 1629*, Warszawa 1979, s. 16-17.

⁶⁰ VL, t. 3, s. 294-295.

⁶¹ J. Seredyka, *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629-1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych*, Opole 1978, s. 11.

⁶² Ibidem, s. 15, 25. Por. idem, *Rzeczpospolita*, s. 15.

⁶³ ASWKr., t. 2, cz. 1, s. 113.

⁶⁴ AGAD, MK, t. 178, k. 382v-383v; ibidem, t. 180, k. 27v-28.

Wojewoda krakowski znacząco uaktywnił się w okresie bezkrólewia po śmierci Zygmunta III, co poniekąd wynikało ze sprawowanego urzędu. Był jednym z egzekutorów testamentu Zygmunta III, spisane w 1621 r. i uzupełnione w 1623 r.⁶⁵ W czasie bezkrólewia odpowiadał za bezpieczeństwo stolicy⁶⁶. Był obecny na sejmiku relacyjnym w Proszowicach 4 maja 1632 r., kiedy to szlachta krakowska podjęła uchwałę m.in. o odpowiednim zabezpieczeniu insygniów koronacyjnych⁶⁷. W drugie połowie maja t.r. prymas Jan Wężyk prosił Tęczyńskiego w liście o poparcie wśród szlachty krakowskiej dla nominacji królewicza Jana Alberta Wazy na biskupstwo krakowskie⁶⁸.

Należy podkreślić, że Tęczyński, wielokrotnie aktywny i odgrywający znaczącą rolę na sejmiku proszowskim w latach 1620-1632⁶⁹, w tym okresie wyraźnie zaczął tracić już swe wpływy na rzecz Stanisława Lubomirskiego, wojewody ruskiego, który wcześniej przejął część klienteli księcia Jerzego Zbaraskiego⁷⁰. O zmniejszeniu znaczenia Tęczyńskiego świadczy m.in. konflikt z początków maja 1632 r., kiedy to przed sejmikiem województwa krakowskiego Lubomirski bezprawnie zajął kwatery w domu Tęczyńskiego i wypędził służbę jego powinowatego Mikołaja Firleja. Tęczyński, nie podejmując rzuconej mu rękawicy, wyjechał z Proszowic⁷¹.

Wojewoda krakowski nie pojawił się na sejmie konwokacyjnym w czerwcu-lipcu 1632 r. Po zjeździe szlachty krakowskiej na okazowaniu pod Kazimierzem i w Krakowie w końcu lipca, w którym wziął udział⁷², udał się na elekcję. W czasie obrad sejmu elekcyjnego we wrześniu-listopadzie t.r. obrany został z senatu komisarzem do rewizji skarbcza i archiwum koronnego oraz jednym z deputatów z Małopolski do spisania paktów konwentów przyszłego władcy⁷³. Akt elekcyjny Władysława Wazy i następnie przysięgę królewską podpisał, przewodząc szlachcie krakowskiej⁷⁴.

Jakkolwiek nie ma zgodności (także w przekazach źródłowych) co do udziału Tęczyńskiego w pogrzebie Zygmunta III i królowej Konstancji 4 lutego 1633 r., wydaje się, że Jan Magnus, wyznaczony uprzednio do niesienia korony w orszaku pogrzebowym, z powodu choroby nie uczestniczył jednak w tych uroczystościach. Funkcję tę w jego zastępstwie

⁶⁵ A. Czwołek, *Piórem i bulawą. działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń 2012, s. 640; W. Kaczorowski, *Koronacja Władysława IV w roku 1633*, Opole 1992, s. 55.

⁶⁶ S. Kobierzycki, *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, wyd. J. Byliński, W. Kaczorowski, tłum. M. Krajewski, Wrocław 2005, s. 420.

⁶⁷ ASWKr., t. 2, cz. 1, s. 137.

⁶⁸ W. Kaczorowski, *Sejmy konwokacyjny i elekcyjny w okresie bezkrólewia 1632 r.*, Opole 1986, s. 37.

⁶⁹ ASWKr., t. 2, cz. 1, s. 17, 18, 58-61, 69, 75, 113, 128, 132, 137, 152.

⁷⁰ J. Dziegielewska, *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej za panowania Władysława IV*, Warszawa 1990, s. 79.

⁷¹ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 52; J. Długosz, *Mecenat kulturalny i dwór Stanisława Lubomirskiego*, s. 37.

⁷² ASWKr., t. 2, cz. 1, s. 155; *Sejmy i sejmiki koronne wobec Żydów. Wybór tekstów źródłowych*, wybór i oprac. A. Michałowska-Mycielska, Warszawa 2006, s. 489.

⁷³ VL, t. 3, s. 348; P. Piasecki, *Kronika*, Kraków 1870, s. 377; W. Kaczorowski, *Sejmy konwokacyjny i elekcyjny*, s. 166.

⁷⁴ *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, wyd. J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 1/1908/1909, s. 232; VL, t. 3, s. 367.

przejął Stanisław Koniecpolski, wojewoda sandomierski i hetman wielki koronny⁷⁵. Dwa dni później, w czasie koronacji Władysława IV, Tęczyński niósł już koronę przed królem elektem w jego drodze do katedry wawelskiej. Podobną funkcję pełnił w następnym dniu w czasie przyjmowania przez Władysława hołdu od władz Krakowa oraz przy powrocie króla wieczorem na Wawel⁷⁶.

W czasie sejmu koronacyjnego w Krakowie 10 lutego 1633 r. wygłosił wotum, ale nie udało się odnaleźć informacji o jego treści⁷⁷. W pisany dzień wcześniej liście z Krakowa do Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego litewskiego, wyrażał obawę, że w związku z podjęciem przez sejm przede wszystkim sprawy „religii greckiej”, może dojść do zerwania sejmu. Jednocześnie wskazywał na słabe zaopatrzenie zamku z Smoleńsku, złą jego administrację i niedostatki żywności dla obsady zamku⁷⁸. Przed okazaniem szlachty krakowskiej z końca kwietnia 1634 r. wojewoda krakowski ostrzegał w uniwersale o niebezpieczeństwie grożącym ze strony Turków i Tatarów⁷⁹.

Po śmierci w 1634 r. ostatniego z synów, Stanisława (zob. dalej), w kolejnych latach znacząco ograniczył działalność publiczną. W odniesieniu do samorządu szlachty krakowskiej wykonywał jedynie obowiązki wynikające z pełnionego urzędu⁸⁰. Wiadomo ponadto, że 2 lutego 1636 r. uczestniczył w ingresie Jakuba Zadzik, biskupa krakowskiego, do katedry wawelskiej⁸¹. W liście z 15 maja 1637 r. do Tomasza Zamoyskiego, kanclerza wielkiego koronnego, zapowiadał udanie się w pielgrzymkę do sanktuarium maryjnego w Loreto we Włoszech oraz pytał drugiego ordynata, czy zechce on sprawować opiekę nad jego jedyną córką Izabelą⁸². Planowanej pielgrzymki już nie odbył. Świadom podeszłego wieku, coraz słabszego zdrowia i faktu, że na nim kończy się męska linia wspaniałego rodu, w ostatnich zapisach prawno-majątkowych z czerwca 1637 r. określał się jako *gentis suae ultimus virorum*⁸³.

Jan Magnus Tęczyński zmarł w zamku w Tęczynie w godzinach rannych 18 lipca 1637 r. W części literatury, w tym nowszej, podaje się, że zgon wojewody krakowskiego nastąpił 17 lipca⁸⁴. W przekonaniu piszącego te słowa rozstrzygający w tym względzie jest list wdowy po wojewodzie, Doroty z Mińskich, pisany do kanclerza Tomasza Zamoyskiego w dniu

⁷⁵ *Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego, hetmana wielkiego koronnego 1632-1646*, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005, s. 18; W. Kaczorowski, *Koronacja Władysława IV*, s. 28. Albrycht Stanisław Radziwiłł w swym pamiętniku stwierdził, że to właśnie wojewoda krakowski niósł koronę w tym dniu. A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, wyd. A. Przyboś, R. Żelewski, t. 1, Warszawa 1980, s. 278. Por. W. Kaczorowski, *Pompa funebri pary królewskiej – Zygmunta III Wazy i Konstancji w Krakowie*, w: *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI-XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001, s. 248.

⁷⁶ M. Radoszewski, *Diariusz koronacyjnej Najjaśniejszego Władysława Zygmunta IV*, oprac. W. Kaczorowski, Z. Szczerbik, Opole 2002, s. 8, 33; W. Kaczorowski, *Koronacja Władysława IV*, s. 37.

⁷⁷ Potwierdzenie obecności Tęczyńskiego na sejmie *coronationis* – VL, t. 3, s. 370; J. Michta, *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kielce 2017, s. 313, 316. Por. Z. Szczerbik, *Sejm koronacyjny Władysława IV w 1633 r.*, Kluczbork-Praszka 2001, s. 173, 176.

⁷⁸ AGAD, AR, dz. V, sygn. 16214, s. 24-26.

⁷⁹ ASWKr., t. 2, cz. 1, s. 176-177.

⁸⁰ Ibidem, s. 183, 192-193, 205.

⁸¹ J. Dorobisz, *Jakub Zadzik (1582-1642)*, Opole 2000, s. 254.

⁸² AGAD, Archiwum Zamoyskich (dalej: AZ), sygn. 388, s. 3-4.

⁸³ ANKr., CCI, t. 245, s. 903-907.

⁸⁴ *Urządnicy województwa krakowskiego*, s. 108; *Latyfundium*, s. 210.

21 lipca z Tęczyna, w którym stwierdza ona, że mąż zmarł „w przeszłą sobotę o słońcu wschoda”, a więc 18 lipca w godzinach porannych⁸⁵.

W literaturze poświęconej Tęczyńskim widoczne są również rozbieżności co do miejsca jego ostatniego spoczynku. Wincenty Smoczyński, a za nim Janusz Kurtyka, przyjął, opierając się na XIX-wiecznych przekazach mówiących o przeniesieniu w 1783 r. domniemanych zwłok Jana Magnusa z kaplicy zamku w Tęczynie do kościoła parafialnego w Tęczynku, gdzie do dziś znajduje się tablica inskrypcyjna z błędną (1638) datą śmierci wojewody, że Tęczyński spoczął w krypcie pod kaplicą zamku w Tęczynie⁸⁶. Wydaje się jednak, że należy tu zwrócić uwagę na zdecydowanie bardziej wiarygodne źródło w postaci zapisek (diariusza) Jana Brożka, proboszcza staszowskiego. W swych zapiskach zanotował on bowiem, że Jan Magnus Tęczyński pochowany został przez niego w dniu 28 września 1637 r. w Rytwianach⁸⁷, a więc najpewniej zatem w kościele p.w. Zwiastowania NMP przy klasztorze kamedułów.

Zmarły wojewoda krakowski był człowiekiem bardzo majątnym. Po śmierci braci w pierwszej kolejności postarał się o połączenie w swych rękach całości ojcowizny i dóbr po stryju. Po bracie Andrzejku przejął dobra stołpińskie w województwie ruskim, ziemi lwowskiej oraz prawo do połowy dóbr rytwiańskich i łubnickich w województwie sandomierskim⁸⁸. Drugą połową majątności w Sandomierskiem, po śmierci brata Gabriela w 1617 r. miała należeć do córki tegoż Zofii. Planując objęcie i tej części dziedzictwa Tęczyńskich, jako opiekun Zofii dążył do wydania jej za mąż za jednego ze swych synów i w tej sprawie starał się w kurii rzymskiej o dyspensę. Kolejne zgony synów w latach 1629-1634 przekreśliły te zamierzenia. W opinii współczesnych pojawiły się w związku z tym nawet sugestie o intencjonalne wstrzymywanie małżeństwa bratanicy, powodowane chciwością⁸⁹. W 1617 r. brat Gabriel darował mu dobra międzyrzeckie na Podlasiu. Od 1619 r. toczył – skutecznie – spory „prawem i lewem” z Krzysztofem Kiszka, wojewodą mściławskim, drugim mężem Elżbiety z Radziwiłłów, która na dobrach tych posiadała dożywocie. W początkach lipca 1626 r. wykupił zadłużoną przez brata Gabriela majątność końskowolską z rąk Krzysztofa Zbaraskiego, koniuszego koronnego, za sumę 153.000 zł⁹⁰.

W posiadanych przez siebie dobrach, jako gorliwy katolik, dbał o rozwój instytucji Kościoła katolickiego. W 1621 r. dokonał fundacji głośnej już za jego życia. 15 lutego 1621 r. wystawił, w swym i trzech synów oraz bratanicy Zofii imieniu, dokument fundacyjny dla klasztoru kamedułów w Rytwianach. Jako uposażenie zapisał przybyłym zakonnikom wsie Sieragi, Zrębin i Wolica w dobrach rytwiańskich, na budowę kościoła przeznaczył dwa czynsze w wysokości 6.000 zł na wsi Hałasy (województwo podlaskie, powiat mielnicki) i wsi Myślachowice (województwo krakowskie, powiat proszowski), a ponadto przekazał

⁸⁵ AGAD, AZ, sygn. 388, s. 1-2. Datę śmierci w dniu 18 lipca 1637 r. przyjął także A. Sajkowski. Zob. A. Sajkowski, *Staropolskie nekrologi*, w: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959, s. 273.

⁸⁶ W. Smoczyński, *Kartka z dziejów Tęczyna*, Kraków 1888, s. 16; Latyfundium, s. 210.

⁸⁷ W. Siek, *Opis historyczny parafii i miasta Staszów*, Radom 1918, s. 70.

⁸⁸ Latyfundium, s. 149.

⁸⁹ R. Powidaj, *Rytwiany i ich dziedzice*, Kraków 1881, s. 40; R. Szczygieł, *Od lokacji do upadku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje Końskowoli*, red. idem, Lublin 1988, s. 42; A. S. Radziwiłł w pamiętniku ocenił, że to właśnie chciwość wojewody doprowadziła do tego, że „dom jego upadł, ród mógłby się jeszcze dłużej krzewić”. A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik*, t. 2, s. 63-64.

⁹⁰ ANKr., CCI, t. 245, s. 1107-1114.

kamedułow puszkę z kamieniami szlachetnymi wielkiej wartości⁹¹. Po przybyciu zakonników budowa kościoła i klasztoru ukończona została w 1624 r.⁹² Ponadto przed 1626 r. wyposażył i ozdobił wzniesiony przez brata Andrzeja kościół p.w. św. Bartłomieja w Staszowie, w którym doprowadził w 1622 r. do powstania bractwa literackiego św. Anny, zaś w sierpniu 1632 r. sprowadził do świątyni Jana Brożka, profesora Akademii Krakowskiej, powierzając mu prowadzenie parafii⁹³. W 1628 r. wybudował kościół parafialny w lokowanym przed ćwierćwieczem przez brata Andrzeja mieście Toporowie w województwie ruskim, powiecie lwowskim⁹⁴.

Jan Magnus uczestniczył także w dewocyjnej fundacji siostry rodzonej Agnieszki z Tęczyńskich Firlejowej dla klasztoru karmelitów bosych w Czernej (Czyrmnej), m.in. przekazując w 1630 r. na prośbę siostry pod budowę klasztoru wzgórze koło Czernej oraz lasy i doliny między tą wsią a Paczółtowicami wraz z całą wsią Czerna⁹⁵.

Ostatnie znaczące fundacje Jana Magnusa przypadły na okres po śmierci jego trzech synów (zob. dalej), co oznaczało wymarcie rodu Tęczyńskich po mieczu. Niewątpliwie ważną rolę odegrało tu pragnienie kommemoracji rodu i swoich dokonań.

Po pierwsze, ze względu na częste kontakty z Akademią Krakowską⁹⁶, zdecydował o fundacji na jej rzecz. 23 czerwca 1637 r. dał do wpisania w grodzie krakowskim dokument fundacyjny, w którym przeniósł prawo patronatu do probostwa Św. Mikołaja w Międzyrzecu na najstarszą polską uczelnię wraz z przynależnym do niego beneficjum. Zagwarantował sobie przy tym modlitwę Akademii Krakowskiej za żyjących i zmarłych przedstawicieli rodu Tęczyńskich. Każdy rektor i cały uniwersytet utrzymywać mieli w szkole międzyrzeckiej bakałarza lub magistra uczącego gramatyki łacińskiej i greckiej chłopców dwu wyznań – rzymskokatolickiego i unickiego, a poza tym z części dochodów beneficjum wyznaczony profesor akademii wykładać miał filozofię Arystotelesa na podstawie jego oryginalnych dzieł, nie zaś komentarzy, oraz pisma Sokratesa i Ksenofonta według najnowszych metod nauczania⁹⁷.

Fundację na rzecz najstarszej polskiej uczelni wiązać należy niewątpliwie również z gruntownym wykształceniem Jana i wykazywanym przezeń zainteresowaniem dla najnowszych osiągnięć nauki i literatury. Prócz wspomnianej wyżej znajomości z Galileuszem wiadomo, że znał się także z flamandzkim filologiem klasycznym i historykiem Justusem Lipsiusem,

⁹¹ R. Powidaj, *Rytwiany*, s. 41-42; A. Kłodziński, *Tęczyńscy. Pogląd na rozwój, zamożność i znaczenie rodu*, Kraków 1913, „Prace Komisji Historii Sztuki”, t. 9, s. 257.

⁹² D. Kalina, *Gmina Rytwiany. Dziedzictwo kulturowe*, Rytwiany-Kielce 2017, s. 195.

⁹³ A. Makowska, *Prywatne miasto Staszów i dobra staszowskie*, Warszawa 1981, s. 74-75.

⁹⁴ A. Kłodziński, *Tęczyńscy*, s. 257.

⁹⁵ Prawnie uregulowano tę donację już w trakcie budowy klasztoru zapisem z 19 lutego 1636 r. M. Brykowska, *Pustelnia w Czernej*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 43/1981, nr 2, s. 152, 153; O. Romuald od św. Eliasza, *Monografia klasztoru oo. karmelitów w Czerny*, Czerna 1914, s. 19-20, 22, 26; *Latyfundium*, s. 155-156.

⁹⁶ M.in. w 1629 r. doktor filozofii i medycyny Akademii Krakowskiej Gabriel Ochocki dedykował wojewodzie krakowskiemu jako *patrono amplissimo* dzieło *Quaestio de Phrenitide*. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3 (*Obejmująca druki stuleci XV-XVIII w układzie alfabetycznym*) (dalej: Estreicher), t. 20, Kraków 1936, s. 75.

⁹⁷ ANKr., CCI, t. 245, s. 903-907. A. Kłodziński, *Tęczyńscy*, s. 253-254; J. N. Franke, *Jan Brożek (J. Broscius), akademik krakowski 1585-1652. Jego życie i dzieła, ze szczególnym uwzględnieniem prac matematycznych*, Kraków 1884, s. 140-141.

którego spotkał w Niderlandach w 1602 r.⁹⁸ Jan Magnus utrzymywał bliskie kontakty z poetą Piotrem Kochanowskim, którego zainspirował do przełożenia na język polski dzieła Torquata Tassa *Goffred abo Jerozalem wyzwolona* (Kraków 1618) i któremu najpewniej nanosił poprawki w przekładzie, podobnie jak przy próbie tłumaczenia przez Kochanowskiego dzieła Ludovica Ariosta *Orland Szalony*⁹⁹. W 1601 r. poeta łacińsko-polski i wychowawca Andrzej Schoenus poświęcił Janowi jako wzorowemu młodemu księciu wydane w Krakowie dziełko *Fidus comes ad Illustrem ac Magnanimum iuvenem ac Dominum, D. Ioannem Comitem in Tenczyn, fautorem suum singulare*¹⁰⁰. W 1606 r. łaciński anagram poświęcił mu w swym dziele Szkot Andreas Loeaechius (Loechius)¹⁰¹. W związku z okazywanym wsparciem dla kamedułów Krzysztof Pawłowski, podwojewodzi lubelski i pisarz grodzki biecki, zadedykował mu religijno-polemiczny utwór *Disputatio inter RR. PP. Discalceatos Ordinis B. V. Mariae de Monte Carmelo et Ioannem Statorium Arianum* (Kraków 1621)¹⁰². O bliskich kontaktach z Janem Brożkiem, profesorem akademii, była już mowa wcześniej.

Wraz z fundacją na rzecz Akademii Krakowskiej w czerwcu 1637 r. wojewoda krakowski wystawił ponadto kilka dokumentów dla klasztoru rytwiańskiego, w których na wzniesienie z marmuru fasady kościoła klasztornego przeznaczył roczny czynsz 4.000 zł z dochodów kopalń galmanu w okolicy Tęczyna oraz czynsz wyderkafowy 600 zł od 9.000 zł na połowie wsi Szczeka z połową dworu i folwarku na utrzymanie kamedułów. Ponadto z Piotrem Młodkowskim, sługą brata Andrzeja i od 1613 r. posesorem folwarku Staszówek, zawarł umowę, na mocy której postanowiono, że przed śmiercią Młodkowski zapisze wspomniany folwark na potrzeby klasztoru rytwiańskiego¹⁰³.

Jan Magnus Tęczyński ze związku małżeńskiego z Dorotą z Mińskich doczekał się dwu córek: Zofii, wymienionej w dokumencie z 14 kwietnia 1617 r., zapewne wkrótce zmarłej¹⁰⁴, i Izabeli (zob. dalej) oraz trzech synów: Gabriela, Krzysztofa i Stanisława. Najstarszy z synów, Gabriel, urodził się w 1607 lub 1608 r. i przed 1628 r. podążył na studia do Lowanium. Zmarł w 1629 r., najprawdopodobniej w wyniku urazu odniesionego w pojedynku w czasie pobytu w obozie wojskowym pod Issel¹⁰⁵. Datę i miejsce jego zgonu (w Brukseli 5 września 1629) zawiera anonimowe dziełko *Oratio funebris in obitu Illustrissimi Domini Gabrielis Comitis Tencinii, palatinidis Cracoviensis [...]* z ok. 1630 r.¹⁰⁶ Średni Krzysztof, urodzony

⁹⁸ Estreicher, t. 10, Kraków 1906, s. 311-312 (J. Lipsius, *Viri doctissimi, Ad Andream Schoneum in Academia Cracoviensi Theologum Epistola erudita*, Craoviae 1602).

⁹⁹ R. Pollak, „*Goffred*” Tassa-Kochanowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, wstęp, s. VII-IX; *Ludowika Aryosta Orland szalony przekładania Piotra Kochanowskiego*, wyd. J. Czubek, t. 1, Kraków 1905, przedmowa – s. XXXVI-XXXVII, XL; *Cracovia litterarum*, s. 193.

¹⁰⁰ H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość*, s. 102 (A. Schoneus, *Fidus comes ad Illustrem ac Magnanimum iuvenem ac Dominum, D. Ioannem Comitem in Tenczyn, fautorem suum singulare*, Cracoviae 1601).

¹⁰¹ Estreicher, t. 10, Kraków 1906, s. 377-378 (A. Loeaechius, *Deces Anagrammatum qua encomia Perillustrium aliquot heroum et Magnificorum Domin. ex Ipsorum concinnata Nominibus honoris ergo referentur*, Cracoviae 1606).

¹⁰² Estreicher, t. 13, Kraków 1912, s. 165-166.

¹⁰³ ANKr., CCI, t. 245, s. 890-895, 895-900, 901-903.

¹⁰⁴ ANKr., Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 56, s. 123-124.

¹⁰⁵ K. Łopatecki, „*Disciplina militaris*” w *wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*, Białystok 2012, s. 506, przyp. 181.

¹⁰⁶ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Stare druki, sygn. 1003965. O śmierci Gabriela informował w liście z Lowanium z 1629 r. Ericus Bamelrodicus Puteanus (Henryk van der Putten) do Justa Słowikowskiego, prepozyta sandomierskiego. List ten kierowany był także do wiadomości braci Krzysztofa i Stanisława Tęczyńskich. Estreicher,

29 marca 1609 r. w Krakowie i ochrzczony dwa dni później przez jezuitę Kacpra Sawickiego¹⁰⁷, w 1628 r. wyruszył z bratem Stanisławem w podróż po Europie. Zginął w czasie podróży z Rzymu do Neapolu w lipcu 1632 r. w okolicy miejscowości Gaetta koło Sarmonetty, zastrzelony z rusznicy przez chłopą pilnującego winnicy, do której wszedł po owoce. Jego ciało złożono w klasztorze kamedułów w Tusculum pod Rzymem¹⁰⁸. Ostatni z synów, Stanisław, z którym wojewoda wiązał z pewnością wielkie nadzieje na przedłużenie rodu, przyszedł na świat 19 września 1611 r. i tego dnia został ochrzczony przez ks. Kacpra Sawickiego¹⁰⁹. Po podróży po Europie wraz z bratem Krzysztofem w 1634 r. znalazł się w wojsku koronnym, które miało odeprzeć najazd turecko-tatarski. Służył pod dowództwem hetmana Stanisława Koniecpolskiego pod Kamieńcem Podolskim, gdzie też zmarł na początku listopada (między 1 a 9 listopada). Jego ciało wyprowadzono z obozu 10 listopada¹¹⁰.

W tej sytuacji jedyną sukcesorką wielkich rozmiarów majątku Jana Magnusa została córka Izabela (zm. 1667), która wyszła za mąż 28 listopada 1639 r. w Rytwianach za Łukasza Opalińskiego, wówczas podkomorzego poznańskiego, następnie marszałka nadwornego koronnego. Po śmierci męża w maju 1662 r. Izabela stała się dożywotnią posesorką wielkiego majątku ziemskiego składającego się z 4 zamków, 3 dworów i kamienicy, 4 miast, 136 wsi i 53 folwarków. W latach 1668-1670 latyfundium to, którego najważniejszą część stanowiły dobra należące niegdyś do Jana Magnusa Tęczyńskiego, wojewody krakowskiego, podzielił między siebie dwaj synowie Izabeli: Jan (ok. 1640-1682), cześnik koronny (1662-68), i Stanisław (1643-1704), starosta guzowski (1668-1670) i nowokorczyński (1676-1704)¹¹¹.

Analiza życiorysu i kariery publicznej Jana Magnusa Tęczyńskiego, wojewody krakowskiego, ostatniego senatora w rodzie Tęczyńskich, ukazuje niezwykle interesującą drogę życiową ostatniego przedstawiciela męskiej linii tej znamienitej rodziny. Po długim okresie peregrynacji poza granicami Rzeczypospolitej, w czasie której zdobył gruntowne wykształcenie oraz wiedzę w zakresie wojskowości, potwierdzoną służbą w wojsku cesarskim, od 1605 r. rozpoczął aktywną działalność publiczną. W latach 1605-1620 pełnił dworski urząd podczaszego królowej Konstancji Habsburżanki, co z pewnością ułatwiało zdobycie przychylności Zygmunta III i mogło przekładać się choćby na pozyskiwanie królewskich przywilejów. Równocześnie Tęczyński wykazał się w sposób znaczący w służbie królowi i Rzeczypospolitej jako żołnierz, dowodząc wystawionymi na własny koszt oddziałami wojskowymi w czasie rokoszu sandomierskiego oraz kampanii smoleńskiej w latach 1609-1611. W 1620 r. otrzymał urząd wojewody krakowskiego i odtąd skupił się na działalności na macierzystym sejmiku oraz w senacie Rzeczypospolitej. Początkowo stronnik królewski, ok. 1623 r. przeszedł w szeregi opozycji, w której pozostał do końca życia. Był jednym z najważniejszych

t. 14, Kraków 1913, s. 422. Por. m.in. A. Sajkowski, *Staropolskie nekrologi*, s. 272; F. Kołpanowicz, *Tęczyń. Dzieje zamku i rodu Tęczyńskich. Pamiątki*, Piekary Wielkie 1931, s. 28; Latyfundium, s. 214.

¹⁰⁷ J. Wielewicki TJ, *Dziennik spraw domu zakonnego oo. jezuitów u św. Barbary w Krakowie od r. 1609 do r. 1619*, t. 2, wyd. W. Chotkowski, Kraków 1886, Kraków 1889, „Scriptores rerum Polonicarum”, t. 10, s. 5.

¹⁰⁸ A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik*, t. 1, s. 42 i t. 2, s. 63-64; R. Powidaj, *Rytwiany*, s. 40; A. Sajkowski, *Włoskie przygody*, s. 46-51; Latyfundium, s. 214.

¹⁰⁹ J. Wielewicki TJ, *Dziennik*, s. 49

¹¹⁰ P. Piasecki, *Kronika*, s. 403; A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik*, t. 1, s. 42, t. 2, s. 63-64; J. Długosz, *Jakub Sobieski 1590-1646. Parlamentarzysta, polityk, podróżnik i pamiętnikarz*, Wrocław 1989, s. 167; Latyfundium, s. 215.

¹¹¹ J. Pielas, *Podział latyfundium Łukasza Opalińskiego, marszałka nadwornego koronnego, z lat 1668-1670, w: Inter maiestatem ac libertatem. Studia z dziejów nowożytnych dedykowane Profesorowi Kazimierzowi Przybosiowskiemu*, red. J. Stolicki, M. Ferenc, J. Dąbrowski, Kraków 2010, s. 153-174.

senatorów drugiej i trzeciej dekady XVII w., pozostającym w stałym kontakcie z najpierwszymi wówczas politykami, przede wszystkim przedstawicielami Zbaraskich, Radziwiłłów, Lubomirskich, Zamoyskich¹¹². Rozmiary majątku ziemskiego, jednego z największych w Małopolsce w pierwszej połowie XVII w., w połączeniu z zainteresowaniami sztuką i literaturą pozwoliły mu na dokonanie kilku znaczących fundacji. Były one niewątpliwie szczególnie istotne dla niego po tragicznych, szybko następujących po sobie zgonach jego synów, kiedy to – świadom, że pozostał jako *gentis suae ultimus virorum* – zadbał o należne tak wielkiemu rodowi upamiętnienie.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:
 Metryka Koronna, t. 148, 150, 151, 152, 166, 168, 170, 178, 180.
 Archiwum Radziwiłłów, dział V, nr 16214.
 Archiwum Zamoyskich, sygn. 388, 747.
 Archiwum Narodowe w Krakowie (oddział na Wawelu):
 Castrensia Cracoviensia Inscriptiones, t. 172, 183, 194, 245.
 Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 56.
 Biblioteka im. Raczyńskich w Poznaniu, rkps 74.

Źródła drukowane

Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572-1632, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2016.
Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 1: 1572-1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932; t. 2: 1621-1660, cz. 1: 1621-1648, wyd. A. Przyboś, Kraków 1953.
Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745), wyd. H. Barycz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971.
Diariusz drogi Króla JMci Zygmunta III od szczęśliwego wyjazdu z Wilna a die 18 Augusta i fortunnego powodzenia przez lat dwie do wzięcia zamku Smoleńska w roku 1611, oprac. J. Byliński, Wrocław 1999.
Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III, wyd. J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 1/1908/1909, s. 1-280.
 Jurkowski J., *Tragedia o polskim Scylurusie i trzech synach koronnych ojczyzny polskiej*, oprac. S. Pigoń, Kraków 1949, „Biblioteka Pisarzy Polskich”, t. 90.
 Kobierzycki S., *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, wyd. J. Byliński, W. Kaczorowski, tłum. M. Krajewski, Wrocław 2005.
Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego, hetmana wielkiego koronnego 1632-1646, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005.
Księgi nacji polskiej w Padwie, wyd. S. Windakiewicz, Kraków 1888.

¹¹² Świadczy o tym chociażby zachowana korespondencja Tęczyńskiego. Zob. B. Rac., rkps 74, k. 344-345v, 346-347v, 348-349v; AGAD, AR, dz. V, sygn. 16214, s. 1-29 (13 listów do różnych osób); AGAD, AZ, sygn. 388, s. 1-8 (3 listy Tęczyńskiego i 1 list wdowy po nim); tamże, sygn. 747, s. 66-71 (2 listy do kanclerza Tomasza Zamoyskiego) oraz odnalezione pojedyncze listy w największych polskich bibliotekach.

- Lipsius J., *Viri doctissimi, Ad Andream Schoneum in Academia Cracoviensi Theologum Epistola erudita*, Craoviae 1602.
- Loeaechius A., *Deces Anagrammatum qua encomia Perillustrium aliquot heroum et Magnificorum Domin. ex Ipsorum concinnata Nominibus honoris ergo referentur*, Cracoviae 1606.
- Ludowika Aryosta Orland szalony przekładania Piotra Kochanowskiego, wyd. J. Czubek, t. 1, Kraków 1905.
- Oratio funebris in obitu Illustrissimi Domini Gabrielis Comitiss Tencinii, palatinidis Cracoviensis* [...], ok. 1630 (Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Stare druki, sygn. 1003965).
- Ossoliński Z., *Pamiętnik*, oprac. i wstęp J. Długosz, Warszawa 1983.
- Piasecki P., *Kronika*, Kraków 1870.
- Radziwiłł A. S., *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, wyd. A. Przyboś, R. Żelewski, t. 1-2, Warszawa 1980.
- Radoszewski M., *Diariusz koronacyjnej Najjaśniejszego Władysława Zygmunta IV*, oprac. W. Kaczorowski, Z. Szczerbik, Opole 2002.
- Rejestr pospolitego ruszenia księstw oświęcimskiego i zatorskiego z 18 października 1621 roku*, wyd. J. Pielas, „Res Historica”, 42/2016, s. 353-377.
- Schoneus A., *Fidus comes ad Illustrem ac Magnanimum iuvenem ac Dominum, D. Ioannem Comitem in Tenczyn, fautorem suum singulare*, Cracoviae 1601.
- Sejmy i sejmiki koronne wobec Żydów. Wybór tekstów źródłowych*, wybór i oprac. A. Michałowska-Mycielska, Warszawa 2006.
- Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa, t. 2: Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, lata 1587-1595*, oprac. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Spyrczka, red. W. Krawczuk, Kraków 2001.
- Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa, t. 1: Księga wpisów podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628-1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E[nskilda] 8636*, wyd. W. Krawczuk, Kraków 1999.
- Volumina legum*, t. 3, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.
- Wielewicki J. TJ, *Dziennik spraw domu zakonnego oo. jezuitów u św. Barbara w Krakowie od r. 1609 do r. 1619*, t. 2, wyd. W. Chotkowski, Kraków 1886, Kraków 1889, „Scriptores rerum Polonicarum”, t. 1.

Literatura

- Anusik Z., *Latyfundia panów na Tęczynie. Kilka refleksji w związku z książką Janusza Kurtyki*, [rec.] Janusz Kurtyka, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*. Księgarnia Akademicka, Kraków 1999, ss. 295 + 5 tablic genealogicznych, „Przegląd Nauk Historycznych”, 2/2003, nr 2 (4), s. 217-256.
- Anusik Z., *Dobra ziemskie księży Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, w: idem, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź 2011, s. 497-505.
- Barycz H., *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
- Barycz H., *Z zaścianka na Parnas. Drogi kulturalnego rozwoju Jana Kochanowskiego i jego rodu*, Kraków 1981.
- Brykowska M., *Pustelnia w Czernej*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 43/1981, nr 2, s. 151-179.
- Chłapowski K., *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996.

- Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski w dobie renesansu. Księga zbiorowa Międzynarodowej Sesji Naukowej w czterechsetlecie zgonu Jana Kochanowskiego (w Krakowie, 10-13 października 1984 r.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Czwołek A., *Piórem i bulawą. działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń 2012.
- Długosz J., *Jakub Sobieski 1590-1646. Parlamentarzystą, polityk, podróżnik i pamiętnikarz*, Wrocław 1989.
- Długosz J., *Mecenat kulturalny i dwór Stanisława Lubomirskiego, wojewody krakowskiego*, Wrocław 1972.
- Dorobisz J., *Jakub Zadzik (1582-1642)*, Opole 2000.
- Dworzaczek W., *Jan Gostomski (ok. 1576-1623)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 8, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959-1960, s. 366-367.
- Dzięgielewski J., *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej za panowania Władysława IV*, Warszawa 1990.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. 3 (Obejmująca druki stuleci XV-XVIII w układzie alfabetycznym), t. 10, Kraków 1906; t. 13, Kraków 1912; t. 20, Kraków 1936.
- Filipczak-Kocur A., *Sejm zwyczajny z roku 1629*, Warszawa 1979.
- Franke J. N., *Jan Brożek (J. Broscius), akademik krakowski 1585-1652. Jego życie i dzieła, ze szczególnym uwzględnieniem prac matematycznych*, Kraków 1884.
- Gmiterek H., *Sobieski Marek (1549-1605)*, w: PSB, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 502-504.
- Grabowski F. R., *Guzów 5 VII 1607*, Zabrze 2005.
- Hejnosz W., *Jan Mikołaj Daniłowicz (zm. 1649)*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 415-416.
- Kaczorowski W., *Koronacja Władysława IV w roku 1633*, Opole 1992.
- Kaczorowski W., *Pompa funebris pary królewskiej – Zygmunta III Wazy i Konstancji w Krakowie*, w: *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI-XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001, s. 235-260.
- Kaczorowski W., *Sejmy konwokacyjny i elekcyjny w okresie bezkrólewia 1632 r.*, Opole 1986.
- Kalina D., *Gmina Rytwiany. Dziedzictwo kulturowe*, Rytwiany-Kielce 2017.
- Kempa T., *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549-1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000.
- Kłodziński A., *Tęczyńscy. Pogląd na rozwój, zamożność i znaczenie rodu*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, 9/1913, s. 244-266.
- Kołpanowicz F., *Tęczyn. Dzieje zamku i rodu Tęczyńskich. Pamiątki*, Piekary Wielkie 1931.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Kurtyka J., *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Kraków 1999.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Lepszy K., *Mikołaj Firlej (zm. 1601)*, w: PSB, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 12-15.
- Łopatecki K., *„Disciplina militaris” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*, Białystok 2012.
- Makowska A., *Prywatne miasto Staszów i dobra staszowskie*, Warszawa 1981.
- Michta J., *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kielce 2017.
- Pielas J., *Działalność publiczna Tęczyńskich w XVII wieku. Kariery Gabriela (zm. 1617), wojewody lubelskiego i Andrzeja (zm. 1613), kasztelana bełskiego*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne”, 26/2019, t. 2, s. 126-146.

- Pielas J., *Podział latyfundium Łukasza Opalińskiego, marszałka nadwornego koronnego, z lat 1668-1670*, w: *Inter maiestatem ac libertatem. Studia z dziejów nowożytnych dedykowane Profesorowi Kazimierzowi Przybosiowi*, red. J. Stoliczka, M. Ferenc, J. Dąbrowski, Kraków 2010, s. 153-174.
- Pietrzak J., *Po Cecorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław 1983.
- Pietrzak J., *W przygaszonym blasku wiktorii chocimskiej. Sejm w 1623 r.*, Wrocław 1987.
- Pollak R., *„Goffred” Tassa-Kochanowskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Powidaj R., *Rytwiary i ich dziedzice*, Kraków 1881.
- O. Romuald od św. Eliasza, *Monografia klasztoru oo. karmelitów w Czerny*, Czerna 1914.
- Sajkowski A., *Staropolskie nekrologi*, w: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, red. A. Horst, Poznań 1959, s. 271-284.
- Sajkowski A., *Włoskie przygody Polaków. Wiek XVI-XVIII*, Warszawa 1973.
- Seredyka J., *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629-1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych*, Opole 1978.
- Seredyka J., *Sejm w Toruniu z 1626 roku*, Wrocław 1966.
- Seredyka J., *Współczesna opinia publiczna wobec utworzenia i działalności Komisji warszawskiej z 1627 roku*, w: *O naprawę Rzeczypospolitej XVII-XVIII w. Prace ofiarowane Władysławowi Czaplowskiemu w 60 rocznicę urodzin*, red. J. Gierowski, A. Kersten, J. Maciszewski, Z. Wójcik, Warszawa 1965, s. 49-67.
- Siek W., *Opis historyczny parafii i miasta Staszów*, Radom 1918.
- Smoczyński W., *Kartka z dziejów Tęczyna*, Kraków 1888.
- Szczerbik Z., *Sejm koronacyjny Władysława IV w 1633 r.*, Kluczbork-Praszka 2001.
- Szczygieł R., *Od lokacji do upadku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje Końskowoli*, red. idem, Lublin 1988, s. 35-60.
- Święcki T., *Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski*, t. 2, Warszawa 1859.
- Trawicka Z., *Jakub Sobieski 1591-1646. Studium z dziejów warstwy magnackiej w Polsce doby Wazów*, Kraków 2007.
- Urban W., *Daty życia niektórych osób z XVI wieku związanych z Krakowem. Przyczynki źródłowo-biograficzne*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 41/1991, s. 81-100.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., Kórnik 1992.
- Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współdziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik 1990.
- Urzednicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990.
- Urzednicy województwa lubelskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991.
- Wisner H., *Janusz Radziwiłł 1612-1655, wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2000.